

ANNA DWOJNYCH

POLITYKA W POEZJI, POEZJA W POLITYCE –
KILKA UWAG O UPOLITYCZNIENIU
POLSKIEJ POEZJI WSPÓŁCZESNEJ

WPROWADZENIE

Przedmiotem poniższego tekstu jest polityczność i zaangażowanie polskiej poezji współczesnej po 1989 roku. Choć przytaczane w nim utwory powstały po 2000 r., to przemiany ustrojowe, które zaczęły się w 1989 r., ukształtowały – zdaniem autorki – obecny rynek poetycki w sposób, który determinuje powstającą w jego ramach twórczość. Celem tekstu jest analiza polityczności współczesnej poezji polskiej na trzech płaszczyznach, które są wyznaczone przez następujące pytania: (1) jak przemiany ustrojowe i upowszechnienie w Polsce wolnego rynku wpłynęły na styl uprawiania poezji? (2) jakie wątki społeczno-polityczne pojawiają się w poezji współczesnej? (3) jak upolityczniony jest rynek wydawniczy w Polsce oraz przyznawanie nagród literackich? Postaram się odpowiedzieć na te pytania, dokonując analizy treści wybranych utworów poetyckich, a także dyskursu toczącego się w środowisku literackim. Poniższy tekst stanowi jedynie szkic i rodzaj zachęty do dalszych badań nad tym obszernym i złożonym tematem.

URYNKOWIENIE POLSKIEJ POEZJI WSPÓŁCZESNEJ

Punktem wyjścia swoich rozważań pragnę uczynić cytaty z Bogusława Bakuły:

Mgr ANNA DWOJNYCH – Instytut Socjologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; adres do korespondencji: ul. Fosa Staromiejska 1a, 87-100 Toruń; e-mail: anna.dwojnych@gmail.com

[...] Okazało się, iż w dobie urynkowienia sztuki niezależność ideowa, brak cenzury, swoboda artystyczna, mogą stanowić wartości pozorne. Twórca staje się tym razem zakładnikiem gry kapitałowej, grup dążących do opanowania rynku kultury, np. poprzez usilny lobbing pewnych tylko nazwisk i określonej twórczości. Role autorytetów przejmują postaci kreowane przez media (tv, wysokonakładowe kolorowe czasopisma), dziennikarze telewizyjni, gwiazdki kina, sezonowe postaci literatury i polityki. Twórca, pisarz, przestaje być istotnym punktem odniesienia w układzie wartości niepragmatycznych – staje się towarem w różnym znaczeniu, zarówno czysto handlowym, jak też politycznym¹.

O wpływie wolnego rynku na funkcjonowanie poezji traktuje tekst Izabeli Ślęzak *Tożsamość współczesnych poetów. Rozważania z perspektywy interakcjonistycznej*. Autorka dokonuje rozróżnienia dwóch tożsamości dominujących u współczesnych polskich poetów: tożsamość tradycyjną i tożsamość rynkową². Pierwsza z nich oparta jest na afirmacji tradycyjnego podejścia do poezji, uznania jej za wytwór elitarnego kręgu, tworzonego przez nielicznych dla nielicznych. Budowanie tego typu tożsamości wiąże się z odrzuceniem autopromocji, zwłaszcza wykorzystującej środki masowego przekazu, i cierpliwym oczekiwaniem na uznanie. Tożsamość rynkowa, dominująca po 1989 r., zwłaszcza u młodszego pokolenia, zbudowana jest w opozycji do tożsamości tradycyjnej. Cechuje ją silne nastawienie na sukces i rozgłos, o które należy walczyć wszelkimi dostępnymi na rynku środkami, poziom teksów zaś i uznanie krytyków schodzi na dalszy plan, ustępując miejsca popularności autorów, którzy oczekują takiej uwagi, jaką poświęca się celebrytom, aktorom filmowym i telewizyjnym czy wykonawcom muzyki popularnej. W tożsamości rynkowej istotnym elementem staje się szokowanie czytelnika, choćby poprzez epatowanie wulgaryzmami lub erotyką czy sięganie do nowych form promowania swojej twórczości, np. serwisów takich jak Instagram czy Facebook³.

Początków popularyzacji tożsamości rynkowej wśród poetów można upatrywać w utworze *Flupy z pizdy* Zbigniewa Sajnoga, opublikowanym w 1991 r. w piśmie literackim „Brulion”. Tekst wywołał wówczas burzę w środowisku

¹ B. BAKUŁA, *Transformacja kultury i literatury polskiej na tle zmian w kulturze Europy Środkowej*, Poznań: Bonami 2007, s. 201.

² I. ŚLĘZAK, *Tożsamość współczesnych poetów. Rozważania z perspektywy interakcjonistycznej*, w: *Wokół tożsamości: teorie, wymiany, ekspresje*, red. I. Borowik, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 2007, s. 213.

³ O roli Internetu w promowaniu współczesnych polskich poetów pisze Natalia Szostak w artykule *Wiersze do śledzenia. Kim są poeci, których pokochał internet* [02.12.2015], <http://wyborcza.pl/1,75410,19278088,wiersze-do-sledzenia-kim-sa-poeci-ktorych-pokochal-internet.html?disableRedirects=true> (dostęp: 22.03.2018).

literackim. Maciej Krassowski pisał o nim w „Wiadomościach Literackich”: „przecież słynne *Flupy z pizdy* ilustrują właśnie ów rynsztoczek, to bagienko, w którym przegląda się poezja dramatycznie poszukująca adresata [...]. W ten sposób pod pretekstem walki z nijakością i obłudą roztacza się obszar kulturalnego zdziczenia”⁴. Od tamtego czasu często w poezji współczesnej (zwłaszcza w tzw. poezji slamowej), być może z chęci „kupienia sobie” czytelnika, stosuje się stylistykę szoku, nagminnie używając wulgaryzmów, a poezję sprowadzając do pop-poezji. Silnie naerotyzowana i wulgarna jest poezja kobiet. Pokazuje to wiersz Aleksandry Zbierskiej *Przestrzeń między korytarzami*, w pierwszej antologii poezji kobiecej po 1989 r., zatytułowanej *Solistki*: „Po egzaminie wyszedł z sali, jak z szafy, poprawił / ubranie będziemy pieprzyć się całą noc / [...] róże spermajady/ w miejsce legitymizacji groszku. Chuju jeden! / Chuju jeden kochany, w różanopalcym sanktuarium”⁵. Podobnie wiersze Marty Podgórnik *Debiut w Internecie*: „niedojebany pisarz ma większą inwencję / częste pożycie twórczą zabija potencję”⁶ czy *Zenujący klasycyzm*: „jak ten sen złoty szczęście sobie poszło w chuj / alkohol we krwi krąży a lzy są na szczęście”⁷ czy Mileny Rytelewskiej *Erotyk czuły*: „On jest czuły. / Różnie mnie zawsze / od tyłu, żebym mogła przytulić / się do ściany”⁸.

ZAANGAŻOWANIE POLSKIEJ POEZJI WSPÓŁCZESNEJ

Przykładem feministycznego zaangażowania polskiej poezji współczesnej są teksty wspomnianej Mileny Rytelewskiej. W tomie *Elegia dla niewyskrobanej dziewczynki* autorka nie tylko uderza w nierówność kobiet i mężczyzn, ale także nie zgadza się na społeczną rolę kobiety, model matki-Polki. Widać to w tekstach z cyklu *matka-polka*, takich jak *Brzuch*: „Kiedy mówili jej, że to będzie syn / albo córka, myślała tylko o tym, że pomazali jej ciało lepkiem szlamem. / Ona umarła na Brzuch”⁹ czy *Nic*: „Musisz przecie powiedzieli / Wy- / parłam / się”¹⁰. O problemie nierówności kobiet i mężczyzn traktuje

⁴ M. KRASSOWSKI, *Poezja i draka*, „Wiadomości Kulturalne” 1996, nr 11, s.12, cyt. za: „Macie swoich poetów”, http://niniwa22.cba.pl/macie_swoich_poetow.htm (dostęp: 05.04.2018).

⁵ A. ZBIERSKA, *Przestrzeń między korytarzami*, w: *Solistki. Antologia poezji kobiet (1989-2009)*, red. M. Cyranowicz, J. Muller, J. Radczyńska, Warszawa: Staromiejski Dom Kultury 2009, s. 23.

⁶ M. PODGÓRNIK, *Paradiso*, Legnica: Biuro Literackie 2000, s. 10.

⁷ Tamże, s. 13.

⁸ M. RYTELEWSKA, *Elegia dla niewyskrobanej dziewczynki*, Wrocław: Biblioteka Wrocławskiego Oddziału Stowarzyszenia Pisarzy Polskich 2009, s. 12.

⁹ Tamże, s. 19.

¹⁰ Tamże, s. 20.

też Piotr Macierzyński w wierszu bez tytułu *** [*myślałam że się za mną oglądają...*]: „powiedziałam o kurwa tak to nie będzie / dopiero mam dwie zmarszczki / idziemy do kina / sama poszłam bo w telewizji był mecz bokserski / jeszcze mi powiedział że ma dość tej mojej filozofii / a ze mnie Sokrates jest najlepszy w kuchni / i zrobiłam mu takie kino że wyłączył telewizor / zdjęłam słonia krzyżyk i żakiet / i byłam jak gwiazda filmów porno aż mi kupił kwiaty / i zrobił drugie dziecko”¹¹. Istnym manifestem feministycznym jest wiersz Macierzyńskiego bez tytułu: *** [*zastanawiam się jak powinno brzmieć*]:

zastanawiam się jak powinno brzmieć
 poprawne CV kobiety poszukującej pracy
 – zawsze młoda piękna
 – uwielbia pracować po godzinach
 – nie lubi brać urlopu
 – nigdy nie chodzi robić siku w godzinach pracy
 – jest zachwycona gdy szef klepie ją po tyłku
 – nienawidzi dzieci
 zabezpiecza się podwójnie
 hormonalne środki i prezerwatywa
 gdyby to zawiodło jest zdecydowana na skrobankę [...]”¹².

W innych wierszach Macierzyńskiego pojawia się z kolei krytyka instytucji Kościoła, jak w tekście *Praktyczne porady duchowe*: „wierni świeccy zobowiązani są / do wnoszenia dobrowolnych ofiar / ofiary składane na tacę podczas mszy świętej / są wyrazem łączności z Ofiarą Chrystusa lub kleru”, wierszu *Poeci bez spadochronu*: „kapłan nawet nie może być szczery / gdyby napisał o swoim pijaństwie / molestowaniu ministrantów / taśmowym odprawianiu zmarłych / i czekaniu aż przyjdzie do spowiedzi / cycata córka kościelnego / zaraz dowiedziałyby się od biskupa / że został poetą / dopiero po ekskomunice / odkryłyby że nie ma tematów / o których nie wolno pisać”, czy w tekście *** [*Judasz zdradza kulisy totalitaryzmu stolicy Apostolskiej...*], który puentuje: „nie przeraża mnie treść ewangelii według Judasza / ale to że Kościół mógł przez ponad tysiąc lat / ukrywać dziedzictwo kultury / jak rozpoznać kiedy z nas żartuje / a kiedy mówi prawdę”¹³.

¹¹ P. MACIERZYŃSKI, *Odrzuty*, Kraków: Korporacja Ha!art 2007, s. 28.

¹² P. MACIERZYŃSKI, *Zbiór zadań z chemii i metafizyki*, Kraków: Korporacja Ha!art 2009, cyt. za: <http://www.e-splot.pl/?pid=articles&id=284> (dostęp: 05.04.2018)

¹³ Tamże.

Kolejnym wątkiem politycznym przewijającym się w polskiej poezji jest twórczość dotycząca katastrofy smoleńskiej. Jeden z najpopularniejszych tekstów o tej tematyce, autorstwa publicysty „Gazety Polskiej” Marcina Wolskiego, ukazał się trzy dni po katastrofie na okładce „Gazety Polskiej”. Wiersz *Na śmierć prezydenta Kaczyńskiego* jest krytyką środowiska dziennikarskiego: „Prawdę mając na ustach, a kłamstwo w kieszeni / będąc zgodni ze stadem, z rozumem w konflikcie [...] Bo pamięta poeta, zapamięta też naród / wasze jady sączone, bez ustanku dzień w dzień wersie”. Autor wiersza patetycznie nawołuje dziennikarzy do okazania pokory: „Na kolana, łajdaki, sypać popiół na głowę / Dziś możecie Go uczcić tylko wstydu minutą!”¹⁴.

Innym wierszem traktującym o wydarzeniach z 10 kwietnia 2010 r. w Smoleńsku jest tekst napisany przez Jarosława Marka Rymkiewicza do Jarosława Kaczyńskiego, zachęcający lidera PiS do kandydowania w przedterminowych wyborach prezydenckich. W tekście pojawia się krytyka ówczesnych rządów:

Ojczyzna jest w potrzebie – to znaczy: łajdacy
Znów wzięli się do swojej odwiecznej tu pracy [...]
Bo z tymi moherami to się żyć nie daje
I znowu są dwie Polski – są jej dwa oblicza
[...] Dwie Polski – ta o której wiedzieli prorocy
I ta którą w objęcia bierze car północy
Dwie Polski – jedna chce się podobać na świecie
I ta druga – ta którą wiozą na lawecie [...].

Wiersz kończy apostrofa do Jarosława Kaczyńskiego:

Jarosławie! Pan jeszcze coś jest winien Bratu!
Dokąd idziecie? Z Polską co się będzie działo?
O to nas teraz pyta to spalone ciało
I jest tak że Pan musi coś zrobić w tej sprawie
Niech się Pan trzyma – Drogi Panie Jarosławie!¹⁵

Tekst ukazał się w tomie poety *Wiersze polityczne*. W posłowniu zbioru Rymkiewicz pisze:

Po napisaniu wiersza *Do Jarosława Kaczyńskiego* zrozumiałem, że wymaga on komentarza, ponieważ jego czytelnicy (przynajmniej niektórzy z nich) nie rozu-

¹⁴ M. WOLSKI, *Na śmierć prezydenta Kaczyńskiego*, „Gazeta Polska” 2010, nr 15, s. 1.

¹⁵ J.M. RYMKIEWICZ, *Wiersze polityczne*, Warszawa: Sic! 2010, s. 44.

mieją, że odwołuje się on do pewnej wielkiej i zamierzczałej tradycji, ostatnio trochę zaniedbanej i trochę zapomnianej [...] polskiej poezji politycznej. Umieszczam go też tutaj, bowiem, układając *Wiersze polityczne*, uznałem, że może on być stosownym pogłowiem do tej książki, która przypomina tamtą zapomnianą tradycję. Może nie tylko przypomina – także trochę zmienia.¹⁶

Drugim autorem nawiązującym do katastrofy smoleńskiej jest Wojciech Wencel, poeta i felietonista czasopism: „Nowe Państwo”, „Ozon”, „Gość Niedzielny”, „Gazeta Polska”, „Frona”. Wencel, autor manifestu Stowarzyszenia Solidarni 2010¹⁷, w 2010 r. wszedł w skład Komitetu Poparcia Jarosława Kaczyńskiego na Urząd Prezydenta RP. Był także jednym z bohaterów filmu Joanny Lichockiej *Przebudzenie*, dołączonego do świątecznego numeru „Gazety Polskiej”, a jego wiersze *In hora mortis*, *Ikar* i *Archeologia* zostały wykorzystane w filmie. W tekście *In hora mortis* autor wskazuje na winę Rosjan w katastrofie smoleńskiej: „gdy przestaną nas hartować strzałem w potylicę / samoloty będą spadać za lub przed lotniskiem / mroźny wiatr ze wschodnich kresów wciąż nam wieje w plecy / gnie się trzcina nadłamana tli się płomyk świecy”¹⁸. Całość ma charakter martyrologiczny, co odzwierciedlają frazy: „Jeszcze Polska nie zginęła póki my giniemy / póki nasi starsi bracia wędrują do ziemi [...] a im bardziej bezsensowny twój zgon się wydaje / tym gorętsze składaj dzięki że jesteś Polakiem / naród tylko ten zwycięża razem ze swym Bogiem / który pocałunkiem śmierci ma znaczoną głowę”¹⁹. W podobnym tonie utrzymany jest wiersz *Czterdzieści i cztery*: „O starym życiu nikt już nie pamięta / płoną świece przed pałacem prezydenta [...] Polsko w ciemnościach porodu / nie jesteś Chrystusem narodów / jesteś Jonaszem w brzuchu wielkiej ryby / pójdź ach pójdź do swojej Niniwy”²⁰.

Cały zbiór poświęcony katastrofie smoleńskiej stworzył Roman Misiewicz, tytułując go *dobre-nowiny.pl*. Wojciech Wencel w recenzji *dobrych-nowin.pl* porównał tomik do *Niepokoju* Tadeusza Różewicza i *Raportu z oblężonego miasta* Zbigniewa Herberta, nazywając go „jedną z kilkunastu najważniejszych książek poetyckich po II Wojnie Światowej”²¹. W swoich

¹⁶ Tamże, s. 5.1.

¹⁷ Manifest zawierał m.in. następujące żądania: dymisję Donalda Tuska, powołanie międzynarodowej komisji do zbadania przyczyn katastrofy smoleńskiej, ekshumację ciał ofiar, ujawnienie zdjęć satelitarnych miejsc katastrofy z 10.04.2010.

¹⁸ W. WENCEL, *De profundis*, Kraków: Arcana 2010, s. 34.

¹⁹ Tamże.

²⁰ W. WENCEL, *De profundis*, s. 34

²¹ W. WENCEL, 2010, <http://livro.pl/dobre-nowiny-pl-wiersze-smolenskie-misiewicz-roman-sku-1064490374.html> (dostęp: 05.04.2018).

wierszach Misiewicz winą za katastrofę obarcza Rosjan, zarzuca im też mataczenie w śledztwie. W *Kto* stawia pytania retoryczne: „kto ślad zaciera myli tropy / niszczy dowody wersje mnoży / łże podle patrząc prosto w oczy / raz się nabija raz nas trwoży”. Podobnie w tekście *Kiedy opadła groza pogasty reflektory*: „kawałki blachy / poszarpane taśmy / chowają je do łopoczących / rękawów moskiewscy archiwiści / sprzątają / selekcionują dowody / przekonują nas / tak nada była sdielat”, umieszczonym na blogu <http://wierszeosmolensku.blogspot.com/>, zawierającym wyłącznie utwory o tej tematyce²².

UPOLITYCZNIENIE RYNKU LITERACKIEGO

Przedstawione utwory stanowią nieliczne wyjątki we współczesnej poezji, w przeważającej mierze apolitycznej. Apolityczność ta jest kontynuacją tradycji zapoczątkowanej przez „Brulion”, którego autorzy chcieli odejść od poezji zaangażowanej, skupiając się przede wszystkim na wątkach autobiograficznych. Jeżeli już jednak współczesna polska poezja się angażuje, to po to, by podważyć istniejący system, buntować się przeciwko obowiązującym normom i wartościom (np. nierówności płci) czy stawiać pytania o przyczyny katastrofy smoleńskiej. Andrzej Werner w „Tygodniku Powszechnym” w artykule *Pióra i maczugi* pisał: „Przez cały wiek dziewiętnasty i część dwudziestego (wraz z latami PRL-u), literatura w Polsce, ale przecież nie tylko literatura, zawdzięczała żywość odbioru, a co za tym idzie i społeczne znaczenie, właśnie związkom z szeroko pojętą polityką”²³. Wraz z upadkiem w Polsce komunizmu poezja stała się jednak zbyt niszowa, by móc oddziaływać na tożsamość społeczną w takim stopniu, jak powstające w Polsce w latach komunizmu utwory Zbigniewa Herberta czy Jacka Kaczmarskiego. Po pierwsze, dostosowywanie kultury do potrzeb wolnego rynku, kierującego się prawem popytu i podaży, sprawiło, że poezja właściwie nie istnieje w mediach, nie pokazuje się jej w telewizji, a programy o literaturze, jeśli już się pojawiały, jak swego czasu emitowany w TVP 1 „Łossskot” prowadzony przez Macieja Chmiela, Tymona Tymańskiego i Jacka Dehnela, szybko zniknęły z anteny. Po drugie, na rynku wydawniczym można zaobserwować dużą polaryzację. Transformacja ustrojowa, a z nią rozkwit w Polsce wolnego rynku spowodował powstanie wielu wydawnictw, takich jak Ha!art, Lampa Iskra i Boża, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Sie!, Fronda, Wy-

²² R. MISIEWICZ, *dobre-nowiny.pl* [2010], dostępny: <http://wierszeosmolensku.blogspot.com>.

²³ W. WERNER, *Pióra i maczugi*, „Tygodnik Powszechny” 2002, nr 37, s. 5.

dawnictwo Arcana, by wspomnieć tylko niektóre z nich. Klient, bo to pojęcie adekwatnie opisujące dzisiejszego czytelnika (w przeciwieństwie do tego z lat 80., ryzykującego nabywanie książek w drugim obiegu utratą wolności czy nawet życia), jeśli już sięga po poezję (co ma miejsce dość rzadko), w swoim wyborze kieruje się, oprócz walorów literackich wydawanych książek, linią polityczną wydawnictwa. Może więc wybrać tomik Wojciecha Wencła wydany w wydawnictwie Arcana, w którym wydawali swoje książki także Sławomir Cenckiewicz i Bronisław Wildstein, czy też tomik Krzysztofa Koehlera z wydawnictwa Sic! (w którym wydawał swoje książki Jarosław Marek Rymkiewicz) albo tomik Piotra Macierzyńskiego z wydawnictwa Ha!art, w którym ukazało się m.in. *Lubiewo* Michała Witkowskiego, traktujące o środowisku homoseksualnym. Poezja nie wywołuje zatem powszechnego zainteresowania, w przeciwieństwie np. do sceny muzycznej czy nawet teatralnej. Głośne przecież były w Polsce przypadki nacisku przez środowiska konserwatywno-katolickie na władze miejskie, aby te nie dopuściły do koncertu kontrowersyjnej grupy blackmetalowej Behemoth czy Madonny²⁴. Z tak szerokim zainteresowaniem i ogólnopolskimi protestami nie spotykają się wieczorki autorskie poetów czy promocje tomików poetyckich. Dobrym przykładem będzie tutaj głośny film *Smoleńsk* Antoniego Krauzego, opowiadający o śledztwie w sprawie katastrofy smoleńskiej. O tak dużym zainteresowaniu i oddźwięku polska poezja poruszająca ten sam temat (w tym samym tonie, stawiając podobne tezy) może jedynie pomarzyć.

Poezja jako dział literatury ma charakter niszowy, skupiając zainteresowanie wąskiego grona czytelników, krytyków i samych autorów. Zainteresowanie jednak poszczególnymi tytułami, nawet wewnątrz środowiska, skupia się raczej na tych tytułach, które wyszły spod ręki „swoich”, ignorując często to, co pochodzi od wydawniczej „opozycji”. Gwoli przykładu tomik Piotra Macierzyńskiego *Antologia wierszy ssmańskich*, nowatorski, bo po raz pierwszy przedstawiający teksty pisane z punktu widzenia SS-manów i nazistów, został zauważony jedynie przez krytyków Ha!Artu (którego nakładem ukazał się zbiór i którego Macierzyński był felietonistą).

Jeśli jednak nawet jakiś tytuł zostanie zauważony przez wydawniczą „opozycję”, od razu zostanie poddany krytyce. Na taki stan rzeczy utyskiwał Andrzej Werner, artykułem *Pióra i maczugi* inicjując w „Tygodniku Powszechnym” debatę pod tytułem *Kultura w szponach polityki*:

²⁴ Planowany koncert piosenkarki dwukrotnie wywołał skandal: w 2012 r. miał odbyć się 1 sierpnia (w rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego), w 2009 r. zaś 15 sierpnia (Święto Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny).

Z pewnością nie byłem wyjątkiem, włączając do swoich nieśmiały marzeń o wolnej Polsce kulturę, w której słowo czy obraz znaczą tyle, co słowo i obraz, bez dodatkowych gier, które ze sztuką i jej wartościami nie mają nic wspólnego, bez świętych krów i etatowych przeciwników, o których nawet myśleć nie warto, a co dopiero z nimi dyskutować. O, naiwny! [...] Tak to już jest, że łyżeczka politycznego dziegiu zepsuje beczkę najbogatszej twórczości: choćby były w niej obszary krytycznej niewinności, obszary całkowicie niezależne od aktualnych pojedynków politycznych, nikt nie uwierzy – przynajmniej w takiej atmosferze kulturalnej, jaka dziś u nas panuje – w bezinteresowność twojego krytycznego sądu. Każde zdanie będzie dowodem, że uczestniczysz w spisku politycznym Żydów i masonów, albo uknutego przeciw Żydom i masonom²⁵.

Upolitycznienie polskiej literatury zdaje się nie omijać także konkursów literackich, jak i konkursów dla twórców kultury. W 2016 r. laureatem Honorowej Nagrody im. Lecha Kaczyńskiego, przyznawanej przez Kongres Polska Wielki Projekt zasłużonym i wybitnym twórcom kultury, został Jarosław Marek Rymkiewicz. Jarosław Kaczyński, wręczając mu to wyróżnienie, powiedział: „są tacy, co jest bardzo rzadkie, którzy pisząc tworzą mit, to jest najwyższy stopień twórczości, najwyższy stopień literatury [...]. Z całą pewnością jest to mit, który będzie się przyczyniał do tego, by to wielkie pytanie o to, czy warto być Polakiem i czy warto, by Polska trwała, stanie się pytaniem bogatszym”²⁶. Według J. Kaczyńskiego Rymkiewicz przeszedł nie tylko do historii literatury, ale także historii Polski, narodu i „historii polskiego ducha”²⁷. Rymkiewicz, dziękując za wyróżnienie, mówił o niej: „jest dla mnie niezwykła, bo jest to nagroda imienia Lecha Kaczyńskiego, związana jest z imieniem wielkiego prezydenta”²⁸.

Upolitycznienie dotknęło jednak najmocniej konkursów ściśle literackich. Do nagrody im. Józefa Mackiewicza (przyznawanej 11 listopada) w 2012 r. zostali nominowani między innymi Roman Misiewicz za *dobre-nowiny.pl*, Krzysztof Koehler za tom *Od morza do morza* oraz Tadeusz Płużański za książkę *Bestie. Nieukarani mordercy Polaków*. W 2011 r. nagrodzony został Wojciech Wencel za tomik *De profundis*, w którym oprócz wierszy dotyczących katastrofy smoleńskiej pojawiły się też utwory traktujące o zbrodni katyńskiej (*Rosa Canina*) i masakrze na Wołyniu (*Wołyń 1943*). Laudację wygłosił wówczas Rafał Ziemkiewicz, mówiąc: „Doczekaliśmy się tomu,

²⁵ W. WERNER, *Pióra i maczugi*, s. 5.

²⁶ Nagroda im. Lecha Kaczyńskiego dla Jarosława Rymkiewicza [13.06.2016], <http://culture.pl/pl/artykul/nagroda-im-lecha-kaczynskiego-dla-jaroslaw-rymkiewicza> (dostęp: 22.03.2018)

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

który mimo że wynika z tradycji całej naszej romantycznej i nie tylko romantycznej wielkiej poezji, jest jednocześnie tomem niezwykle politycznym w swojej najgłębszej warstwie. Jest to poezja obywatelska, patriotyczna, tłumacząca polskość [...]”²⁹. Sam Wencel zaś, komentując werdykt, powiedział: „Mam nadzieję, że mój przypadek utoruje drogę innym autorom, dla których poezja jest poszukiwaniem prawdy o historii, Bogu i człowieku”³⁰.

Fundatorem najpopularniejszej w Polsce nagrody literackiej, Nike, jest „Gazeta Wyborcza”. Laureatami Nike byli między innymi: Dorota Masłowska, Olga Tokarczuk, Krzysztof Varga, Andrzej Stasiuk, Wojciech Kuczok. W 2003 r. nagrodę tę otrzymał także Jarosław Marek Rymkiewicz za tom *Zachód słońca w Milanówku*. Co ciekawe, „Rzeczpospolita”, publikując na swojej stronie wiersz Rymkiewicza *Ojczyzna jest w potrzebie*, umieściła pod wierszem biogram poety, zawierający zdanie: „W 2003 roku otrzymał nagrodę literacką Nike (której patronuje „Gazeta Wyborcza”)”³¹. Wydaje się, że w tym przypadku nawet przypis nie był pozbawiony politycznego znaczenia.

ZAKOŃCZENIE

W tej sytuacji trudno nie odnieść wrażenia, że „wiersze apolityczne też są polityczne” (jak pisała Wisława Szymborska). Obserwowane dziś spolaryzowanie wydawnictw i sprowadzenie poezji do towaru, spowodowało umasowienie poezji, dopasowanie jej do oczekiwań odbiorcy, a często promowanie jej nie ze względu na przedstawiane przez nią wartości literackie, ale dlatego, że poglądy autora zgodne są z linią polityczną prezentowaną przez wydawcę. Podobnie dla części czytelników – dany poeta o tyle „wielkim poetą jest” (parafrazując Witolda Gombrowicza), o ile wydaje książki w wydawnictwie zaprzyjaźnionym z takimi środowiskami politycznymi, jakie preferuje czytelnik.

Jak zauważa Bogusław Bakula:

Efektom wprowadzenia w Polsce stanu wojennego był znaczny wzrost autorytetu pisarza, artysty, wybierającego los dysydenta i głoszącego prawdy przez reżim zakazywane [...] Twórca z tej strony ‘barykady’ stanowił ważny punkt

²⁹ R. ZIEMKIEWICZ [2011], <http://wojciechwencel.blogspot.com/2011/11/nagroda-literacka-im-jozefa-mackiewicza.html> (dostęp: 22.03.2018).

³⁰ Tamże.

³¹ J.M. RYMKIEWICZ, *Do Jarosława Kaczyńskiego* [21.04.2010], „Rzeczpospolita”, <http://www.rp.pl/artykul/464644.html> (dostęp: 22.03.2018).

odniesienia dla części opinii społecznej, która popierała zmiany w roku 1989. Jednakże zmiana ustrojowa oznaczała dla tej grupy twórców również zmianę statusu. Urynkowienie sztuki, zmiana preferencji odbiorców odwracających się od sztuki zaangażowanej, politycznej, brak mecenatu, rozproszenie i podziały środowisk twórczych, liczne debaty rozliczeniowe, właściwie nieustająca lustracja – prowadziły do wyraźnego kryzysu autorytetu pisarza i artysty³².

Czy poezja współczesna ma szansę oddziaływać na społeczną świadomość tak, jak jej poprzedniczka z czasów zaborów czy komunizmu? Co musiałoby się stać, żeby poezja miała taką moc politycznego wpływu jak dawniej? A może w ogóle nie powinna mieć takiego wpływu? Kwestie te wydają się warte zainteresowania socjologii literatury.

BIBLIOGRAFIA

- BAKUŁA B., Transformacja kultury i literatury polskiej na tle zmian w kulturze Europy Środkowej, w: Transformacja w kulturze i literaturze polskiej 1984-2004, red. B. Bakuła, Poznań: Bonami, s. 173-216.
- KRASSOWSKI M., Poezja i draka, „Wiadomości Kulturalne” nr 11/1996, cyt. za: „Macie swoich poetów”, http://niniwa22.cba.pl/macie_swoich_poetow.htm (dostęp: 05.04.2018)..
- MACIERZYŃSKI P., Odrzuty, Kraków: Korporacja Ha!art 2007.
- MACIERZYŃSKI P., Zbiór zadań z chemii i metafizyki, Kraków: Korporacja Ha!art 2009. Wybór wierszy z tomu Zbiór zadań z chemii i metafizyki, http://piotrmacierzynski.republika.pl/Zbior_zadanchemii_i_metafizyki.htm (dostęp: 22.03.2018).
- MISIEWICZ R., dobre-nowiny.pl, Wiersze o Smoleńsku. Antologia polskiej poezji inspirowanej tragedią 10 kwietnia 2010 roku [2010], <http://wierszeosmolenku.blogspot.com/2010/11/roman-misiewicz.html> (dostęp: 22.03.2018).
- Nagroda im. Lecha Kaczyńskiego dla Jarosława Rymkiewicza [13.06.2016], <http://culture.pl/pl/artykul/nagroda-im-lecha-kaczynskiego-dla-jaroslawy-rymkiewicza> (dostęp: 22.03.2018).
- PODGÓRNIK M., Paradiso, Legnica: Biuro Literackie 2000.
- RYMKIEWICZ J.M., Wiersze polityczne, Warszawa: Sic! 2010.
- RYMKIEWICZ J.M., Do Jarosława Kaczyńskiego [21.04.2010], „Rzeczpospolita”, <http://www.rp.pl/artykul/464644.html> (dostęp: 22.03.2018).
- RYTELEWSKA M., Elegia dla niewyskrobanej dziewczynki, Wrocław: Biblioteka Wrocławskiego Oddziału Stowarzyszenia Pisarzy Polskich 2009.
- ŚLĘZAK I., Tożsamość współczesnych poetów. Rozważania z perspektywy interakcjonistycznej, w: Wokół tożsamości: teorie, wymiany, ekspresje, red. Irena Borowik, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 2007.
- SZOSTAK N., Wiersze do śledzenia. Kim są poeci, których pokochał internet [02.12.2015], <http://wyborcza.pl/1,75410,19278088,wiersze-do-sledzenia-kim-sa-poeci-ktorych-pokochal-internet.html?disableRedirects=true> (dostęp: 22.03.2018).

³² B. Bakuła, *Transformacja kultury i...*, s.200.

- WENCEL W., *De profundis*, Kraków: Arcana 2010.
- WENCEL, W., 2010, <http://livro.pl/dobre-nowiny-pl-wiersze-smolenskie-misiewicz-roman-sku1064490374.html> (dostęp: 05.04.2018).
- WERNER A., Pióra i maczugi, „Tygodnik Powszechny” 2002, nr 37, s. 5.
- WOLSKI M., Na śmierć prezydenta Kaczyńskiego, „Gazeta Polska” 2010, nr 15, s. 1.
- ZBIERSKA A., Przestrzeń między korytarzami, w: Solistki. Antologia poezji kobiet (1989-2009), red. M. Cyranowicz, J. Muller, J. Radczyńska, Warszawa: Staromiejski Dom Kultury 2009, s. 23.

POLITYKA W POEZJI, POEZJA W POLITYCE –
KILKA UWAG O UPOLITYCZNIENIU POLSKIEJ POEZJI WSPÓŁCZESNEJ

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest polityczność i zaangażowanie polskiej poezji współczesnej po 1989 r. Choć przytaczane w tekście utwory powstały po 2000 r., to przemiany ustrojowe, które zaczęły się w 1989 r., ukształtowały – zdaniem autorki – obecny rynek poetycki w sposób, który determinuje powstającą w jego ramach twórczość. Celem tekstu jest analiza polityczności współczesnej poezji polskiej na trzech płaszczyznach, które są wyznaczone przez następujące pytania: (1) jak przemiany ustrojowe i upowszechnienie w Polsce wolnego rynku wpłynęły na styl uprawiania poezji? (2) jakie wątki społeczno-polityczne pojawiają się w poezji współczesnej? (3) jak upolityczniony jest rynek wydawniczy w Polsce oraz przyznawanie nagród literackich? Autorka stara się odpowiedzieć na te pytania, dokonując analizy treści wybranych utworów poetyckich, a także dyskursu toczącego się w środowisku literackim.

Słowa kluczowe: nagrody literackie; poezja; poezja współczesna; polska poezja; przemiany ustrojowe; rynek wydawniczy; upolitycznienie poezji; wolny rynek.

POLITICS IN POETRY, POETRY IN POLITICS:
A FEW REMARKS ABOUT POLITICIZATION
OF THE CONTEMPORARY POLISH POETRY

Summary

The subject of the article is the politicalness and involvement of Polish contemporary poetry after 1989. Although the works quoted in this text were created after 2000, the systemic transformations that began in 1989 shaped — according to the author — the current poetic market in a way that determines the creativity arising within its framework. The aim of the text is to analyze the politicization of the contemporary Polish poetry on three levels, which are determined by the following questions: (1) how have political changes and the expansion of the free market in Poland influenced the style of poetry? (2) what socio-political threads appear in contemporary poetry? (3) what is the impact of politics on the publishing market in Poland and the awarding of literary prizes? The author tries to answer these questions by analyzing the content of selected poetic works, as well as the discourse taking place in the literary milieu.

Key words: literary awards; poetry; contemporary poetry; polish poetry; political changes; publishing market; politicization of poetry; free enterprise.